

ДРУШТВЕНА УЛОГА ВОЈСКЕ У ИЗГРАДЊИ БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ

Радослав Гаџиновић¹

Институт за политичке студије – Београд

У другој половини 20. века безбедносна дилема нагло се помера ка ширем подручју друштвеног живота, при чему невојни фактори угрожавања безбедности заузимају све значајније место, а извор моћи државе помера се са строго војних фактора и његових пратећих елемената ка технологији, образовању људског потенцијала и контроли тржишта. Мењају се и услови за одржавање војног капацитета; оружје застарева невероватном брзином услед технолошких иновација, чиме научна сазнања добијају посебно место. Овај рад је покушај да се научна јавност и политичке структуре државе подсети да је улога војске незаобилазни фактор у очувању безбедности државе и њених грађана. У том смислу војна сила модерне државе представља главни фактор система безбедности, јер војска модерне државе мора бити способна да примени стратегију одвраћања и стратегију узвраћања.

Кључне речи: држава, војска, сила, безбедност, одбрана

Увод

Безбедност је веома комплексан и сложен друштвени феномен. Кроз историју под појмом безбедности подразумевали су се разни садржаји. Етимолошки посматрано, израз безбедност потиче од латинске речи *securitas – atis*, што значи безбедност, одсуство, опасност, извесност, самопоуздање, неустрашивост, заштићеност (*securus* лат. – сигуран, безбедан, поуздан, неустрашив, уверен, сталан, чврст, одан, истинит итд.). Назначени термин је послужио као фундамент за употребу у теоретском изучавању проблема безбедности у многим земљама. Тако се у *енглеском* језику користе два израза: *security u safety*. Термин *security* се користи у смислу „националне безбедности” (*secure – сигуран, осигурати*) – *national security*, што имплицира остварење и чување државног националног интереса, док термин *safety* означава способност деловања, како не би дошло до непожељне безбедносне ситуације или таквих прилика које могу угрозити и безбедносне импликације. Тумачењем безбедности као истинске људске вредности, потребе и интереса, долази се до слободе као најузвишенијег идеала и универзалне одреднице савременог развоја човека. Тако схваћена слобода, још од античке Грчке, подразумева политичко право грађана да одлучују о свим јавним питањима, а самим тим и о питањима из области безбедно-

¹ Проф. др Радослав Гаџиновић је научни саветник у Институту за политичке студије – Београд.

сти. Дакле, слобода и безбедност су продукти истинске демократије. Пошто истинска демократија у пракси још увек функционише, безбедност као стање и процес јесте у надлежности државе и њене власти, која је продукт демократских избора.

Историјски одлучујући елемент у поимању безбедности била је војна сила. У другој половини 20. века безбедносна дилема нагло се помера ка ширем подручју друштвеног живота, при чему невојни фактори угрожавања безбедности заузимају све значајније место, *а извор моћи државе помера се са строго војних фактора и њених пратећих елемената ка технологији, образовању људског потенцијала и контроли тржишта*. Мењају се и услови за одржавање војног капацитета; оружје застарева невероватном брзином услед технолошких иновација, чиме научна сазнања добијају посебно место. Безбедност сваке државе почива на елементима њене националне моћи, а то су првенствено: *величина територије; економска снага; географска позиција; сировине; зависност од страног тржишта; технички и технолошки капацитет; национални карактер; ефикасност владе да спроведе одлуке; продукциона моћ; резерве; образовни ниво становништва и национални морал и унутрашња солидарност*. Примењујући интердисциплинарни приступ анализе безбедности и досадашњих дефиниција, *„Безбедност је стање које људској популацији гарантује континуитет слободног функционисања из које се развијају процеси изградње стварног осећаја слободе, правде и здраве животне средине где се слободно живи, ради и развијају сопствене интелектуалне способности”*.²

Ратко Марковић, у покушају одређивања друштвене улоге оружаних снага, под војском подразумева „целокупност оружаних снага (војне силе) једне државе. Војска је, с једне стране, аутономни и издиференцирани чинилац у држави, а с друге, она је државни орган и као таква саставни део државног апарата. Основни узрок постојања војске јесте нужност одбране државе, чак и када је она скопчана са великим ризицима. Војска, дакле, обавља једну од основних функција сваке државе – одбрамбену функцију, функцију заштите спољних граница државе. Та основна функција војске – одбрана државе од спољне агресије, уставноправно се изражава као одбрана суверености и територијалног интегритета државе. Поред ње, војсци се нормативно или стварно додељује и једна унутрашња функција, која се одређује као заштита уставног поретка”.³

Као део државне организације, оружане снаге су главни инструмент за очување независности, територијалног интегритета и суверености. Њихов састав, величина и опремљеност условљени су, пре свега, политичким системом земље, нивоом целокупног развоја, геостратегијским положајем земље, њеним демографским могућностима и војном и одбрамбеном доктрином.

Као специфична организација, оружане снаге имају јединствену организацију и попуњу, усвојену војну доктрину, централизовано руковођење, јединствене принципе обуке и васпитања, систем једностарешинства, субординације итд. У већини држава оружане снаге чине копнена војска, ратна морнарица и ратно ваздухопловство.

² Радослав Гајиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 27.

³ Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, Службени гласник, Београд, 1997, стр. 341.

У свакој модерној држави постоји непосредна повезаност између функционисања оружаних снага и других државних институција. Наиме, друштвена стратификација утиче на особености војне организације, принципе на којима се заснива, на унутрашњу хијерархију и улогу оружаних снага у друштву. Основне особине армије као институције државе могу се груписати на следећи начин: оружане снаге су институција у којој формалне везе доминирају над персоналним; оружане снаге су бирократизована институција са израженом хијерархијском структуром; као друштвена средина, оружане снаге имају сопствени систем вредности; оружане снаге су борбена група формирана ради победе у оружој борби.⁴

У односу на све друге организације, оружане снаге карактерише посебна повезаност и интензитет наведених особина. Војна организација је састављена од примарних друштвених група – основних јединица. Формалне везе заснивају се на учествовању у организационој војној структури, а персоналне на личном контакту и солидарности припадника оружаних снага. Доминација формалних веза проистиче из чињенице да су норме понашања војника и старешина прецизно дефинисане правним прописима, унутрашњим прописима и правилима службе. У оружаним снагама, као бирократској институцији, постоји искључиво вертикално потчињавање, одоздо према горе, и хијерархија положаја и чинова одозго према доле. Припадници оружаних снага имају могућност да напредују искључиво на хијерархијској лествици. Руководства (команданти војних јединица) нису одговорна за свој рад члановима војног колектива него искључиво претпостављеним инстанцама. Професионално напредовање не зависи од става армијске јавности, већ од оцена и одлука претпостављених. Због тога оружане снаге треба посматрати у институционално-бирократском контексту, што у значајној мери одређује однос оружаних снага „према споља”. Наиме, ова карактеристика војне организације у великој мери утиче на њен однос са другим државним и друштвеним организацијама.⁵

Нарочито је важно имати у виду да војска у процес доношења одлука улази са својом бирократском природом, за разлику од других институција, које имају мање или више демократско обележје и унутрашње односе. Одлуке у војсци увек су одлуке надлежних војних старешина, што по правилу даје печат и оним одлукама које војска доноси у сарадњи са политичким елитама или другим, мање бирократизованим, субјектима друштва. Оружане снаге имају сопствени систем стратификације и вредности. На систем вредности у војсци посебно утичу владајућа идеологија, социјализација у војним школама, интерно информисање и васпитнообразовни рад у јединицама. Оружане снаге су потчињене политичкој групи која поседује власт, те представља њен ослонац. Насупрот елитних политичких група стоје масе – народ. Војска често подржава носиоце политичких одлука који могу бити и врло отуђени од народа. *Основне карактеристике сваке војне организације су:* унутрашња кохезија, солидарност, осећање части, колективни понос, страх од непријатеља, постојање заједничких циљева итд.⁶

⁴ Жежи Вјатр, *Социологија војске*, ВИНС, Београд, 1987, стр. 34–35.

⁵ Радослав Гаџиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 234.

⁶ *Исто*, стр. 235.

Модерна војска – гарант безбедности државе

Биполаризам света у раздобљу хладног рата, а посебно опасност од глобалног нуклеарног рата, померили су усредсређеност војне мисије са војне победе према одвраћању и избегавању рата. Дакле, корист најмоћнијег оружја јесте у томе што је оно било елемент одвраћања евентуалног противника, а не у његовој употреби, јер би његова примена угрозила безбедност свих, па и оних који се одлуче да га приме. Јачање сопствене војне моћи и надмоћи створило је равнотежу страха и моћи, при чему је војна победа постала недостижан циљ, а негативни мир постао је „хладни мир”. Једна од промена која се догодила после Другог светског рата јесте повећана софистицираност којом се војска користи, без употребе војне силе. То је време политичких авантура које се одвијају на самој ивици рата, време управљања кризом и одвраћања. Ови феномени потврђују тезу да се модерном војном силом више прети и више манипулише у време мира, него што се користи у рату.⁷ *Стабилни мир укључује и укидање сваког облика структуралног насиља унутар и између друштва*.⁸ Уважавајући ову чињеницу, „мирољубиво друштво је много више него друштво које се просто не упушта у агресију или у припремање рата јачањем војне силе или учешћем у савезима који имају такву силу. Нема сумње да опстанак и успешно функционисање сваког уставног и политичког система зависе од ефикасности система националне безбедности. Међутим, темељне вредности политичког система, које обично дефинише устав, представљају саму бит или темељни супстрат укупне друштвене делатности. Претње миру доводе у питање опстанак политичке заједнице, а затим изазивају немир у темељној социјалној средини која је задужена за остваривање друштвених вредности”.⁹ Посматрано са аспекта уставног система и демократије, мора се истаћи значај појма секуритизације, како га је развио Оле Виве (*Waever, Ole*), који се тиче улоге и мисије војске. Ради се о добро познатом средству које они који имају моћ масовно користе како би очували своју владајућу позицију у друштву. У ствари, овај је феномен у вези с могућношћу да владајуће политичке елите политичка и друштвена питања представљају и решавају као проблеме који се тичу мира, стабилности и државне безбедности. После тога распон начина управљања овом врстом проблема може бити коренито измењен и укључивати цели низ посебних права¹⁰. У том смислу најважнији механизми на располагању укључују ванредно стање, продужење мандата политичких институција, повећани степен репресије, ограничавања или укидања људских права и слобода и, коначно, покретање такозване унутрашње мисије војске.¹¹ Међутим, у демократ-

⁷ Gamett, John, *The Role of Military Power*, London, 1991, p. 79.

⁸ Биљана Ванковска Цветковска, „Војска и мир послје хладног рата: у потрази за новом мисијом војске”, *Полемос*, бр. 1–2, Загреб, 1999, стр. 45.

⁹ Радослав Гаџиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 237.

¹⁰ Ова концепција истиче да се „сигурност” може разумети као чин говора. То значи да „кад каже ‘сигурност’, представник државе цели проблем преноси у посебно подручје, захтевајући посебно право да користи средства која су нужна да би се решење онемогућило”. (*Waever, Ole, Securitization and Desecuritization*, COPRI Working Papers, 1993, p. 7).

¹¹ Биљана Ванковска Цветковска, „Војска и мир послје хладног рата: у потрази за новом мисијом војске”, *Полемос*, бр. 1–2, Загреб, 1999, стр. 47.

ски уређеном друштву и савременој организацији државе унутрашња мисија војске своди се на минимум, она је искључиво намењена за одбрану државе и њених грађана од спољњег непријатеља.¹²

На почетку 21. века превладава теза да је рат, који још постоји, битно променио свој значај.¹³ Другим речима, напуштено је Клаузевицево (*Carl von Clausewitz*) тројство (држава – војска – народ). Класични међудржавни ратови све више уступају место унутардржавним сукобима. Најновија истраживања показују да је човечанство суочено с новом историјском ситуацијом, у којој се рат претвара у сукоб.¹⁴ Процењује се да ће регионални сукоби, грађански ратови,¹⁵ оружане побуне,¹⁶ тероризам¹⁷ и етничко насиље постати постмодерни модус оружаног сукоба. Сваки од ових облика садржи карактеристике које не одговарају уобичајеним сликама рата као нечег мање-више стандардног, планираног и рационалног (у смислу циљева којима се тежи и који су дефинисани).¹⁸

Раздобље после хладног рата унело је одређену врсту оптимизма. Највећа очекивања била су повезана с перспективама које је обећавала *дивиденда мира*. Илузије су нестале одмах после појаве првих сукоба до којих је дошло у раздобљу после самог завршетка хладног рата. Резултати су показали да постмодерно друштво треба да нађе одговарајуће одговоре за постмодерне ратове.¹⁹ Осим савременог оружја, постало је јасно да су модерне конвенционалне војске слабо припремљене за те нове врсте сукоба, који условљавају нове задатке и нове изазове. Зато су војске које су спремне за класични оружани сукоб великих размера постале оптерећене амбивалентним односом према новој стварности. Такву ситуацију описао је Мартин ван Кревелд (*Martin van Creveld*), говорећи како „ходницима главних коман-

¹² Радослав Гађиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 238.

¹³ Creveld, Martin van, *The Transformation of War*, New York, Free Press, 1991.

¹⁴ Jung Dietrich, *From Inter-State to Intra-State War, Patterns and Trends of Development Since 1945*, paper presented at the COPRI symposium on Intra-State Conflicts: Causes and Peace Strategies, may 1997.

¹⁵ Грађански рат је оружана борба између политичких, националних и других антагонистичких друштвених група у једној земљи, ради остваривања политичких и економских интереса. Грађански ратови се ретко завршавају компромисом, већ се воде док једна страна не победи и успостави власт или док мир не буде наметнут од међународне заједнице. Дакле, грађански рат је оружани сукоб грађана исте државе (Љ. Стајић, Р. Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 165).

¹⁶ Оружана побуна представља кривично дело против државе, које се састоји у припреми оружане побуне или у учествовању у оружној побуни до које је већ дошло. Представља акцију неодређеног броја лица одлучних да се са оружјем супротставе законској власти, органима власти или мерама које надлежни државни органи предузимају. Међународно право побуну сматра унутрашњом ствари државе и у искључивој је њеној надлежности, чл. 1, став 2. Протокола II из 1977. године, придодат Женевским конвенцијама из 1949. године (*Исто*, стр. 156).

¹⁷ Тероризам је организована примена насиља или претња насиљем од политички мотивисаних извршилаца који су одлучни да изазивањем страха, зебње, дефетизма и панике наметну своју вољу органима власти и грађанима (Радослав Гађиновић, „Тероризам у политичкој теорији”, Српска политичка мисао, бр. 2/2010, ИПС, Београд, стр. 192).

¹⁸ Радослав Гађиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 240.

¹⁹ Mueller, Bjorn, *Ethnic Conflict and Post-Modern Warfare. What is the Problem? What Could be Done?* CO-PRi Working Papers, No. 12/1996.

ди и министарстава одбране у целом 'развијеном' свету лута дух – страх од војне немоћи, па чак и ирелевантности."²⁰

Истовремено, у оним деловима света који представљају жаришта постмодерних сукоба улога оружаних снага постаје крајње неопходна. С једне стране, главни актери ових сукоба су различити: различите политичко-војне гарнитуре, герилске снаге, паравојне снаге, цивили... Очито је да је реч о невладиним снагама које немају ништа заједничко с легитимним властима. У таквим условима, које карактерише компликован однос између јавне и приватне сфере, регуларне оружане снаге престају да буду „оправдани инструменти остваривања рационалности државника: у одређеном броју случајева оне воде сопствену политику."²¹

Међутим, савремена држава не допушта да војска води сопствену политику, већ се својом снагом и организационим способностима бори за остварење политике сопствене државе. Такође, не допушта да применом стратегије одвраћања и, ако треба, узвраћања буде гарант мира и стабилности државе и њених грађана.

Промену мисије војске наговестио је Морис Јановиц (*Morris Janowitz*) још шездесетих година 20. века.²² Он је предвиђао да доба нуклеарног оружја и других средстава масовног уништења доводи до завршетка тоталног рата. Осим тога, предлагао је претварање регуларних војних снага у једну другу структуру, у тзв. полицијске снаге (*constabulary forces*), које би биле примереније за изналагање одговора на нове изазове. Ове нове снаге требало је да буду врло покретне и лаке за размештање, способне за брзу интервенцију у случају међународних криза. Истовремено, имале би ограничену дозволу за употребу силе. Пре него војна победа, њихов првенствени задатак био би очување међународног *status quo*. Другим речима, према мишљењу Биљане Ванковске Цветковске, био је то први наговештај потребе за мировним мисијама које би изводиле оружане снаге с међународним мандатом.²³ Овакав систем редефинисања класичне мисије војске у пракси је неприхватљив, јер ниједна полиција на свету не може успешно преузети улогу војске. У оквиру коренито измењене констелације међународних односа, националне војске које су задржале жар битног елемента државности немају другог избора него да се суоче са изазовима нове постмодерне ере. У том контексту оне морају припомоћи у остваривању концепције колективне безбедности на најбољи могући начин. Вођење рата у међудржавном сукобу претпоставља, осим регуларне војске, националну помоћ грађана који су лојални у погледу настојања и циљева које је дефинисала њихова држава. Овај однос између грађана и државе (војске) био је врло разрађен и значајан када је реч о систему масовне војне обавезе и формирању модерне националне војске. Па ипак, треба имати у виду да постоји дубока разлика између међудржавног и унутардржавног сукоба. Када се држава и неки сегменти друштва понашају као противници, обично долази до распада државе, заједно са целим репресив-

²⁰ Creveld, Martin van, *The Transformation of War*, New York, Free press, p. 3, 1991.

²¹ Joenniemi, Pertti, *Wild Zones, Black Holes and Struggles Void of Purpose: has War Lost its name?* paper presented at the 17th IPSA World Congress, August 17–21, 1997, Seoul, Korea.

²² Janowitz, Morris, *The Professional Soldier*, New York, Free press, 1960.

²³ Биљана Ванковска Цветковска, „Војска и мир после хладног рата: у потрази за новом мисијом војске”, *Полемос*, бр. 1–2, Загреб, 1999, стр. 51.

ним апаратом. У постмодерном друштву традиционална мисија војске је редефинирана. Без обзира на то, још постоје многе дилеме и различити ставови, супротни мисији демократске војске у периоду после хладног рата.²⁴

Међутим, ауторка овог става губи из вида да не постоји демократска војска, јер војска своје задатке обавља на строгим принципима једностарешинства и субординације, а не на демократским начелима. Зато традиционално тумачење војне мисије јесте да је темељна сврха оружаних снага, односно њихова битна мисија, повезана с повећањем борбене способности и спремности. Другим речима, војска може изводити операције различите од рата, али оне не могу бити њен *raison d'être*. У сваком случају, постоји стрепња да ће се за додатне дужности трошити и онако ограничена средства војног прорачуна и скратити време које стоји на располагању за образовање и одвајати их од примарне мисије. У том смислу врло је значајна изјава бившег министра одбране САД Вилијама Перија (*William Perry*), који је упозорио: „Ми смо војска, а не Војска спаса.“²⁵

Војничка етика као важан елемент у војној професији

Очигледно, ниједна индивидуа или група неће имати све конститутивне елементе војничке етике, пошто ниједан појединац или група нису мотивисани искључиво војничким мишљењем. Сваки појединачни официрски кор придржаваће се те етике само у мери у којој је то професионално, односно у мери у којој је уобличено пре функционалним него друштвеним императивима. Уже исказивање етичности од стране једног официрског кора показује низак ниво професионализма, док шире исказивање етичности показује висок ниво професионализма. Професионална војничка етика, поред тога, „временски је неодређена и нелокализована“. Постојање војничке професије претпоставља конфликтне људске интересе и употребу силе ради остварења тих интереса. Сходно томе, војничка етика посматра конфликт као универзални образац који постоји у природи и види насиље као укорењено у сталну биолошку и психолошку природу човека. Човек је себичан. Мотивисан је жудњом за моћи, богатством и безбедношћу. „Људски ум је по природи једностран и ограничен.“²⁶

Када је реч о односу снаге и слабости у човеку, војничка етика наглашава слабост. Људска себичност води у борбу, али људска слабост чини да успешност у конфликту зависи од организације, дисциплине и вођства. Као што је рекао Клаузевиц, „Сваки рат претпоставља људску слабост и човек је против ње усмерен“. Војна професија организује људе да би они превладали своје урођене страхове и недостатке.²⁷ Несигурност и

²⁴ Исто, стр. 55.

²⁵ *Washington Post*, 5. VIII 1994.

²⁶ Friedrich von Bernhardi (немачки генерал), *On War of Today*, London 1912, p. VI. О универзалности конфликта видети: Sir Reginald Bacon (британски адмирал) and Francis E. McMurtrie, *Modern Naval Strategy*, London, 1940, pp. 15–16; W. D. Bird (британски генерал), *The Direction of War: A Study of Strategy*, Cambridge, 1920, p. 1; Hermann Foertsch (немачки генерал), *The Art of Modern Warfare*, New York, 1940, p. 3; Stewart L. Murray (британски мајор), *The Peace of the Anglo-Saxons*, London, 1905, p. 9.

²⁷ J. F. Fuller (британски генерал), *The Foundations of the Science of War*, London, 1926, pp. 34–35. Ardant du Picq (француски пуковник), *Battle Studies: Ancient and modern battle*, New York, 1921, pp. 48–51, 96–97, 111, 118; U.S. Dept. of Defense, *The Armed Forces Officer*, Washington, 1950, p. 131.

случај који прате вођење рата, као и тешкоћа да се антиципирају акције противника, чине војника скептичним у односу на људску моћ предвиђања и контроле. Кад се говори о односу разума и ирационалности код човека, војничка етика наглашава ограничења разума. Најбоље људске замисли осујећене су препрекама које се појављују у стварности. „Рат је подручје несигурности”, каже Клаузевиц, „три четвртине чинилаца на којима се заснива ратна активност налази се скривено у магли веће или мање несигурности”. Поред тога, људска природа је универзална и непроменљива. Људи су свуда и у свим временима у основи исти.²⁸ Војнички поглед на човека је, тако, убедљиво песимистичан. Човек има елементе доброте, снаге и разума, али он је такође и зао, слаб и ирационалан. Човек војничке етике у основи је Хобсов човек.²⁹

Постојање војничке професије зависи од постојања супарничких националних држава. Дужност ове професије јесте јачање безбедности државе. Остварење те дужности захтева сарадњу, организацију и дисциплину. Војник наглашава значај групе у односу на појединца, како због своје дужности да служи друштву као целини, тако и због природе средстава која употребљава ради вршења своје дужности. Успех у било којој активности захтева субординацију воље индивидуе у односу на вољу групе. У војничком вредносном систему високо се рангирају традиција, јединство, заједништво. Официр подређује личне интересе и жеље ономе што је нужно за добро службе. Војник мора, како је рекао један немачки официр из 19. века, „да занемари личну корист ... Егоизам је без икакве сумње највећи непријатељ особина које су битне за официрски кор.”³⁰ Војничка етика је по природи корпоративна. Она је у основи антииндивидуалистичка.

Војнички позив је професија јер је акумулирао искуства која чине корпус професионалног знања. Са војничке тачке гледишта, човек учи само кроз искуство. Ако има мало могућности да учи из сопственог искуства, он мора да учи и из искуства других. Због тога официр проучава историју. Историја је, како истиче Лидел Харт (*Liddell Hart*), „универзално искуство”, а војна историја је, како је рекао Молтке (*Moltke*), „најефикаснији начин да се у миру учи о рату”. Војна етика, због тога, придаје посебан значај уређеном, сврсисходном проучавању историје.³¹ Историја је војницима корисна само ако служи развијању начела која ће моћи да нађу будућу примену. Али војничка етика није обавезно везана за неку посебну теорију историје. Док одбија монистичке интерпретације, она такође наглашава значај силе, насупрот идеолошким и економским чиниоцима. Трајност људске природе чини немогућом било какву теорију напретка. „Промена је неизбежна. Напредак није неизбежан.”³²

²⁸ Foertsch, *Modern Warfare*, p. 24; U.S. Dept. of Defense, *Armed Forces Officer*, p. 131; Ardant du Picq, *Battle Studies*, pp. 39–40; U.S. Dept. of War, *Field Service Regulations: Operations, FM 100-5*, June 15, 1944, p. 27.

²⁹ Радослав Гађиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 245.

³⁰ Colmar von der Goltz (немачки потпуковник), *The nation in Arms*, London, 1887, p. 37.

³¹ В. Н. Liddell Hart (британски капетан), *The Strategy of Indirect Approach*, London, 1941, ch. 1; Helmuth von Moltke, quoted in Spenser Wilkinson, *The Brain of an Army*, London, rev. ed. 1913, pp. 164–165; Sir H. Richmond (британски адмирал), *National Policy and Naval Strength, and Other Essays*, London, 1928, pp. 255–293; А. Т. Mahan (адмирал САД), *Subordination in Historical Treatment, naval Administration and Warfare*, Boston 1918, pp. 245–272.

³² Фелдмаршал Viscount Montgomery, наведен у: *Combat Forces Journal*, IV, July 1954, 14.

У мери у којој постоје неки обрасци у историји, они су, по природи, циклични. Цивилизације настају и пропадају. Рат и мир се смењују, а то се дешава и са супремацијом офанзивног и дефанзивног вођења рата.³³

Војнички став према националној политици одражава професионалну одговорност за војну безбедност државе. Ова одговорност наводи војнике: да посматрају државу као основну јединицу политичке организације; да наглашавају трајну природу претњи војној безбедности државе и трајну могућност рата; да наглашавају величину непосредних претњи безбедности; да се залажу за одржавање јаким, разноликих и спремних војних снага и да се противе преузимању обавеза од стране државе и улажењу државе у рат, осим када је победа сигурна.³⁴

Оправдање за држање и коришћење војне силе једна је од политичких сврха државе. Узроци рата су увек политички. Државна политика усмерена ка остварењу политичких циљева претходи рату, доноси одлуку о прибегавању рату, диктира природу рата, окончава рат и наставља се и после рата. Рат мора да буде њено уништење. Сходно томе, „тотални рат” или „апсолутни рат” треба избећи ако постоји вероватноћа да ће довести до узајамног опустошења зараћених страна.³⁵

„Да бисмо укинули рат морамо уклонити његов узрок, који лежи у несавршености људске природе.”³⁶

Ако се узроци рата налазе у људској природи, потпуно укидање рата није могуће. Сходно томе, војнички ум је скептичан у односу на замисли усмерене ка спречавању рата. Одлучујући чинилац је увек однос силе који постоји између држава. „У крајњој анализи акција држава није регулисана ничим другим до силом и целисходношћу.”³⁷ Нормално, интензитет и непосредност претњи безбедности државе код војника изазивају узбуну. Као што је Лорд Солзбери (*Lord Salisbury*) приметио: „Ако верујете лекарима, ништа није здраво; ако верујете теолозима, ништа није невино; ако верујете војницима, ништа није безбедно.”³⁸ Официр је професионално способан да процени борбену снагу друге државе. Али процена њене политике јесте ствар ван његове компетенције. *Пошто је људска природа таква каква је, јачој држави никад не треба веровати, чак и кад прокламује најпријатељскије намере.* Ако једна држава има снагу да повреди нечију безбедност, нужно је претпоставити да ће она то и учинити. Безбедност захтева да се другим силама припишу најгоре намере и најпрепреденије особине. Војничка је одговорност да се буде спреман за сваку могућност. Војничко „гледите никад не сме бити обојено жељама... Војник

³³ J. F. C. Fuller, *Armament and History*, New York 1945, pp. 11–14, 20–21.

³⁴ Семјуел П. Хантингтон, *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 65.

³⁵ Ова класична формулација налази се код Клаузевица. Clausewitz, *On War*, pp 594–601.

³⁶ Liddell Hart, *Paris*, p. 8; Lopez Valencia (шпански генерал), наведен у: *Military Review*; XXIX, January 1950, 83; J. J. Graham (британски потпуковник), *Elementary History of the Progress of the Art of War*, London 1858, p. 1; J. F. Fuller, *The Reformation of War*, London 1923, p. 7; von der Goltz, *Nation in Arms*, p. 386.

³⁷ Murray, *Peace of the Anglo-Saxons*, p. 13; Bacon and McMurtrie, *Naval Strategy*, p. 30; Молтке, наведен у: A. Vagts, *History of Militarism*, p. 427; von der Goltz, *Conduct of War*, p. 2. Liddell Hart, *Paris*, pp. 7ff; Cecil Battine (британски мајор), *What is Militarism?* Fortnightly, CXI, March 1919, pp 378–379.

³⁸ Семјуел П. Хантингтон, *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 71.

ће поступати на основу војничких чињеница, чврстих бројки, сурове реалности времена, простора и ресурса”.³⁹ Забринутост војника због опасности за националну безбедност наводи војни врх да се упорно залаже да се војни ресурси (економски и људски потенцијал државе) усмере ка постизању стварне војне моћи. За војника је типично да даје предност активном саставу у односу на резервни састав снага и резервама оружја уместо фабрикама способним да произведу оружје. Он воли расположиву силу, а не латентну силу. Он, такође, жели снаге способне да се суоче са сваком могућом непредвиђеном опасношћу, способне да спрече изненађење.⁴⁰

Војник се залаже и за очување државе путем споразума и савеза, под условом да овакви аранжмани повећавају снагу државе у већој мери него што су обавезе које она преузима. Савезници треба да буду одабрани искључиво на основу заједништва националних интереса безбедности, без обзира на идеолошке и политичке поставке. „Савези међу државама треба да буду посматрани искључиво са становишта политике моћи (силе).”⁴¹

Војник не води бригу о пожељности и непожељности политичких циљева као таквих. Он је заинтересован за однос између политичких циљева и војних средстава, пошто то непосредно утиче на националну безбедност државе. Политичар мора да пази да националне обавезе не превазиђу снагу војних капацитета. Велике политичке замисли и далекосежне политичке циљеве треба избегавати, не зато што су непожељни, већ зато што су непрактични.⁴² *Познато је да се официр ретко залаже за рат.* Он ће увек доказивати како је због опасности од рата потребно савременије наоружање, али ће ретко доказивати да повећање наоружања чини рат практичним или пожељним. *Он се увек залаже за спремност, али се никад не осећа спремно.* Сходно томе, професионални војник даје опрезан, конзервативан, уздржан глас формулисању такве државне политике. Војнички лидер је на врху велике структуре моћи у друштву. Он ризикује све ако се то друштво нађе у рату. Било да дође до победе или не, рат ремети војне институције у већој мери него било које друге у друштву. Војник, у својој бризи за моћ, може доћи дотле да акумулацију моћи сматра циљем по себи, без обзира на то како би та моћ могла да се употреби. Он може постати врло неспреман да расипа ту моћ на било који начин.⁴³

Војник има склоност да себе види као вечиту жртву цивилног хушкања на рат. *Народ и политичари, јавно мњење и владе јесу они који почињу ратове, а људи из војске јесу они који треба да се боре против тога.* Ако држава жели мир, њена војска мора бити врхунски обучена и наоружана, а војна сила сразмерна потребама државе за ефикасну одбрану. Слабе државе су обично мета нападача. Тенденција политичара је цивилна, тј. да стичу јавну наклоност ограничавајући војни буџет и

³⁹ Sir Richard Gale (британски генерал), *The Impact of political Factors on Military Judgment*, Journal of the Royal United Service Institution, ХСК, February 1954, 37.

⁴⁰ Радослав Гађиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 249.

⁴¹ Von Seeckt (немачки генерал), *The Future of the German Empire*, New York, 1930, pp. 151–153.

⁴² R. A. Hall (капетан САД), *The Peacetime Duties of the Armed Services*, U.S. Naval Institute Proceedings, LXXX, June 1946, 781.

⁴³ Семјуел П. Хантингтон, *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 77.

истовремено водећи понекад авантуристичку спољну политику. Војник се противи обема тенденцијама. Војна етика на тај начин повлачи оштру разлику између војне снаге и ратоборности, државе са јаком војском и ратоборне државе.⁴⁴

Војна професија је експертска и ограничена, јер њени припадници имају посебну надлежност у свом домену и немају такву надлежност ван свог поља активности. Однос војне професије према држави заснован је на овој природној подели посла. Суштина овог односа тиче се релативног опсега надлежности војног експерта и политичког експерта или државника. Пре професионализације војне науке у 19. веку, исто лице могло је у исто време да буде квалификовано у обе области. Сада то није могуће. Наполеон је био отелотворење старог јединства војне науке и политике. За њим су следили Бизмарк и Молтке, који су симболизовали нову дихотомију.⁴⁵ Војна наука је област у којој је за доношење одлука за акцију нужна специјализована способност стечена професионалном обуком и искуством. Ова област, која се односи на спровођење државне политике оружаном силом, подељена је на константне и варијабилне компоненте. Та подела је прихваћена тек пошто се појавила војна наука. Ово се може назвати стратегијом, да се тако одели од варијабилних елемената, тактике и логистике, или може бити формулисано као сет „фундаменталних”, „непроменљивих”, „вечитих” начела рата и „оних које је немогуће променити”. Мишљења војних историчара о броју и садржају ових начела се разликују, али они не доводе у питање њихово постојање као фундаменталне основе војне науке. Њихова примена, међутим, стално се мења са променом технологије и друштвене организације. Идеални човек војске стога је конзервативан кад је стратегија у питању, али је отвореног ума и прогресиван када је реч о новим оружјима и облицима тактике. Он је подједнако стручан и за константне и за варијабилне аспекте војне науке. Суштина његове вештине може бити дефинисана као однос између две ствари: „непроменљивих фундаменталних услова доброг командовања и у њиховом односу према променљивим тактичким формама...”⁴⁶ То је домен у којем државник мора да прихвати процену војног професионалца. Политичка професија бави се циљевима државне политике. Вештина у овој области састоји се у поседовању широке свести о елементима и интересима који су потребни за доношење одлуке и поседовању легитимне надлежности да се одлука донесе. Бављење политиком је ван подручја војне надлежности и учешће официра у политици поткопава њихов професионализам, умањујући њихову професионалну стручност, делећи професију против себе саме и замењујући вредности професије туђим вредностима. Официр мора остати политички неутралан. „Војни командант не сме никада допустити да његово војничко просуђивање буде искривљено политичком целисходношћу.”⁴⁷ Војна професија постоји да би служила држави. Да би служила на најбољи могући начин, цела професија и војна сила којом она управља мора бити кон-

⁴⁴ Ashton, *Nineteenth Century and After*, CXXXVI, 633–634; Vagts, *History of Militarism*, p. 15; Ardant du Picq, *Battle Studies*, pp. 14, 224; V. Derrecagaix (француски пуковник), *Modern War*, Washington, 3. vols, 1888, I, 81.

⁴⁵ Field-Marschal Earl Wavell, *The Good Soldier*, London 1948, pp. 27–28.

⁴⁶ Адмирал Castex (Француска), *Theories Strategiques*, Paris, 5. vols, 1929–1935, 1, 3–27; A. R. Maxwell (генерал САД), *This Word "Strategy"* Air Univ. Quarterly RFeview, VII, Spring 1954, 66–74.

⁴⁷ Gale, *Jour*, Royal United Service Inst, XCIC, 37.

ституисана као ефикасан инструмент државне политике. Кад војник добије легално наређење од овлашћеног претпостављеног, он не поставља питања, не оклева, не мења наређења због сопствених гледишта, он моментално поступа по наређењу, осим ако се извршењем тог наређења не чини кривично дело. Њега процењују не према политици коју спроводи, већ према ефикасности помоћу које је спроводи. Његов циљ је да учини савршеним инструмент послушности, а сама употреба тог инструмента је ван његове одговорности.⁴⁸

Официрски кор је професионалан само у мери у којој његова лојалност представља војнички идеал. Шта је политички привлачно једног дана, биће заборављено следећег. Оно што је политички привлачно за једног човека, код другог ће изазвати мржњу. Унутар војних снага само је војничка лојалност идеалу професионалне компетенције константна и обједињујућа. Дакле, војничка етика наглашава постојање сталности, ирационалности, слабости и зла у људској природи. Она подвлачи значај супремације друштва над индивидуом и важност реда, хијерархије и поделе функција, указује на важност континуитета и вредности историје. *Војничка етика прихвата националну државу као највиши облик политичке организације и прихвата континуирану вероватноћу ратова између националних држава.*⁴⁹ Она указује на важност силе у међународним односима и упозорава на опасности за националну безбедност. Она сматра да безбедност државе зависи од стварања и одржавања јаких војних снага. Упозорава да постоје ограничења државне акције ради остварења државних интереса, указује на границе које могу постојати код већих војних ангажовања и на непожељност ратоборног и авантуристичког вођења политике. Војничка етика сматра да је рат инструмент политике, да су војници службеници државника и да је цивилна контрола од суштинског значаја за војни професионализам. Она велича послушност као највишу врлину војника. Војничка етика је на овај начин песимистичка, колективистичка, склона историји, склона сили, националистичка, милитаристичка, пацифистичка, инструментална у својим виђењима војне професије. Она је, укратко, реалистична и конзервативна. Поставља се питање како се војничка послушност одражава на напредовање најталентованијих кадрова у војној служби који нису послушни. Да ли неки официр, као врхунски професионалац, може постати генерал ако није послушан, не само у идеолошкој, него и у професионалној војсци.⁵⁰

У савременој војсци професионална мотивација официра другачија је од мотивације грађана – војника који су привремено мобилисани, или који су се пријавили у војску из економских или политичких разлога. *Професионални официрски кор је инструмент државе који треба да обезбеди послушност мобилисаног особља.* Војнички квалитет професионалца независан је од циља за који се бори. Међутим, треба дати одговор на питање да ли је регрутни систем модерне државе превазиђен у савремено доба. Одговору на ово питање мора претходити темељна интер-

⁴⁸ Радослав Гаџиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 256.

⁴⁹ Семјуел П. Хантингтон, *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 78.

⁵⁰ Радослав Гаџиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 257.

дисциплинарна анализа. Многе модерно уређене и богате државе не укидају регрутни састав своје војске из више разлога. Прво, традиција служења војног рока дубоко је утемељена у свест људи и на њој се гради љубав према својој држави, велича и гради национални идентитет, а с друге стране, регрутни контингент постаје база за регрутовање у професионалну војску. Дакле, најпримеренији је комбиновани облик војне организације, како је то уређено у Немачкој.

Значај субординације у војној организацији

Конфликт између војничке послушности и професионалне компетенције обично се тиче односа између потчињеног војника и претпостављеног војног старешине. До тога долази у два широка домена: операционом и доктринарном. Први се односи на извршење војне наредбе од стране потчињеног, која ће по његовој оцени довести, са војничке тачке гледишта, до катастрофалног исхода. Под претпоставком да је потчињени изнео своју процену претпостављеном или да чак није имао прилику то да учини, поставља се питање да ли потчињени у сваком случају треба да се држи наређења? Сврха послушности јесте спровођење циља претпостављеног. Ако је потчињени потпуно упознат са овим циљем и ако околности непознате надређеном чине да је овај циљ могуће постићи само непоштовањем наређења, потчињени тада може бити у праву у својој непослушности. То се, међутим, ретко догађа. Наравно, поремећај војне организације који изазива непослушност у односу на операционе наредбе има већу тежину него корист добијена на тај начин. Мора се претпоставити да претпостављени официр има већу компетенцију и знање. У операцијама, а још конкретније у самој борби, потпуна послушност не може бити у конфликту са војном компетенцијом: то је суштина војне компетенције.⁵¹

Ауторитет виших официра претпоставља да они имају супериорну професионалну способност. Када то није случај, хијерархија командовања преусмерава се у непрофесионалне сврхе. Потчињени официр мора пажљиво проценити када ће се залагати за доктрине које су, по његовој процени, очигледно супериорне у односу на оне које постоје у приручницима.⁵² Друга група проблема тиче се односа војничке послушности према невојним вредностима. Која је одговорност официра када му државник нареди да ради у правцу за који он зна да води у националну катастрофу? Или кад му је наређено да учини нешто што очевидно крши правни поредак земље? Или кад му је наређено да уради нешто што подједнако очигледно представља кршење опште усвојених моралних стандарда? Чини се да је ова питања могуће поделити у четири групе.⁵³

Прво, постоји конфликт између војничке послушности и политичке мудрости. Ако се државник држи курса који изгледа да је чиста политичка глупост, зар не може војни командант да се оправдано успротиви позивајући се на стандарде политичке му-

⁵¹ A.T. Mahan, *The Life of Nelson*, Boston 2. vols, 2d, ed. rev. 1900, I, 56–63, 189–191, 445–451, II, 89–92, *Retrospect and Prospect*, Boston 1902, pp. 255–283.

⁵² B. H. Liddell Hart, *The Ghost of Napoleon*, New Haven, 1934, pp. 171–177; Richmond, *National Policy and Naval Strength*, pp. 217–230.

⁵³ Семјуел П. Хантингтон, *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 84–86.

дрости? Кад се потчињени официр „побуни” према претпостављеном, он се брани позивајући се на професионалну мудрост. Постоји, међутим, велика разлика између ова два случаја. Критеријуми војничке ефикасности су ограничени, конкретни и релативно објективни, а критеријуми политичке мудрости су недефинисани, двосмислени и високо субјективни. *Политика је вештина, а војна наука професија*. Нема опште усвојених политичких вредности помоћу којих би официр могао да докаже разумним људима да је његова политичка процена боља од процене државника. Супериорна политичка мудрост државника мора се прихватити као чињеница. Ако се државник одлучи за рат, за који војник зна да може само да води у националну катастрофу, тада војник, пошто изнесе своје мишљење, треба да прихвати одлуку државника и да се труди да ради на најбољи начин у лошој ситуацији. Командујући генерали немачке војске су, на пример, касних тридесетих година 20. века скоро једногласно веровали да Хитлерова спољна политика води националној пропасти. Војничка дужност, међутим, захтевала је од њих да извршавају наређења. Неки су се тога држали, а други су се одрекли војничког кодекса да би остварили своје политичке циљеве. Супротстављање генерала Макартура (*Douglas MacArthur*) начину на који је влада његове земље водила Корејски рат било је у основи слично. И немачки официри који су приступили отпору Хитлеру и генерал Макартур заборавили су да у функције официра не спада одлучивање о питањима рата и мира.

Друго, постоји конфликт између војничке послушности и војничке компетенције, када је та компетенција угрожена од претпостављених политичара. Шта чини официр кад му државник нареди да предузме акцију која је, са војничке тачке гледишта и мерена професионалним стандардима, апсурдна, а која се тиче стриктно војничког домена и нема никакве политичке импликације? Ова ситуација, под условом да је последња квалификација тачна и да је потпуно ван политике, представља јасно уплитање спољног фактора у професионални домен. Претпоставка супериорне професионалне компетенције која је постојала у случају војног претпостављеног који даје проблематично наређење не постоји у случају кад државник уђе у војни домен. У овом случају постојање професионалног стандарда оправдава војничку непослушност. Државник нема право да одлучује, као што је то чинио Хитлер у последњим фазама Другог светског рата, да ли да батаљони на бојном пољу напредују или да се повлаче.⁵⁴

Треће, између наведена два екстремна случаја постоји конфликт између војничке непослушности и легалности. Шта да чини официр који добије наређење које његов цивилни претпостављени издаје без правне основе? Претпоставка је да је официр, као службеник државе, службеник само легитимно конституисаних државних власти. Када државник, издајући наређење, сам признаје да поступа илегално, тада официр може оправдано одбити послушност. Ако државник тврди да делује легално, али ако та активност официру изгледа илегално, тада ово питање постаје питање релативне компетенције официра и државника да одлуче шта је легално а шта није. Највећи број савремених државника, који имају војничку професију, имају и групу специјализованих правних експерата чија је дужност да разматрају овакве случајеве. Ако може да се добије њихова одлука, официр је обавезан да је прихвати. Ако то није могуће,

⁵⁴ Семјуел П. Хантингтон, *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 352.

било због хитности ситуације или зато што правни експерти нису у стању сами да одлуче, официр једино може сам да проучи правне прописе који су примењиви на дату ситуацију и да сам донесе одлуку. Правни стандарди су, генерално, много прецизнији од политичких, а мање одређени у односу на војну науку. У сваком случају, официр је дужан да у значајној мери пође од претпоставке валидности мишљења државника. Ако у земљи постоје две владе, при чему свака од њих тврди да је легитимно конституисана и да, захваљујући томе, има право да је војници слушају, официр не може избећи да на основу политичких мерила бира између њих.⁵⁵

Најзад, постоји конфликт између војничке послушности и основне моралности. Шта да чини официр ако му државник нареди да изврши геноцид да би уништио становништво окупираних територија? Кад је реч о способности да се процењују и примењују етички стандарди, државник и војник су једнаки. Обојица су слободне индивидуе, морално одговорне за своје акције. Војник не може да препусти цивилу своје право да врши коначне моралне процене. Он не може да негира себе као моралну индивидуу, што значи да неће извршити такво наређење неразумног политичара.

Литература

1. Марковић, Р.: *Уставно право и политичке институције*, Службени гласник, Београд, 1997.
2. Вјатр, Ј.: *Социологија војске*, ВИНЦ, Београд, 1987.
3. Гафиновић, Р.: *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
4. Гафиновић, Р.: „Тероризам у политичкој теорији”, *Српска политичка мисао*, бр. 2/2010, ИПС, Београд, 2010.
5. Baldwin, D.; Milner, H.: *Economics and National Security*, in: Bienen, Henry (ed), *Power, Economics and Security, The United States and Japan in Focus*, Boulder, Westview Press, 1992.
6. Ванковска Цветковска, Б.: „Војска и мир после хладног рата: у потрази за новом мисијом војске”, *Полемос*, бр. 1–2, Загреб, 1999.
7. Posen, V.: *The Security Dilemma and Ethnic Conflict*, *Survival*, Spring, vol. 35, No. 1, 1993.
8. Van Creveld, M.: *The Transformation of War*, New York, Free Press, 1991.
9. Jung, D.: *From Inter-State to Intra-State War, Patterns and Trends of Development Since 1945*, paper presented at the COPRI symposium on Intra-State Conflicts: Causes and Peace Strategies, may 1997.
10. Mueller, B.: *Ethnic Conflict and Post-Modern Warfare. What is the Problem? What Could be Done?* COPRI Working Papers, No. 12/1996.
11. Van Creveld, M.: *The Transformation of War*, New York, Free press, p. 3, 1991.
12. Joenniemi, Pertti: *Wild Zones, Black Holes and Struggles Void of Purpose: has War Lost its name?* paper presented at the 17th IPSA World Congress, August 17–21, 1997, Seoul, Korea.

⁵⁵ Исто, стр. 311.

13. Janowitz, M.: *The Professional Soldier*, New York, Free press, 1960.
14. Von Bernhardi, F.: *On War of Today*, London, 1912.
15. Von der Goltz, C.: *The nation in Arms*, London, 1887.
16. Хантингтон, С.: *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, Београд, 2004.
17. Sir Gale, R.: *The Impact of political Factors on Military Judgment*, Journal of the Royal United Service Institution, XCK, February 1954.
18. Von Seeckt: *The Future of the German Empire*, New York 1930.
19. Earl Wavell: *The Good Soldier*, London 1948.
20. Castex: *Theories Strategiques*, Paris, 5. vols, 1929–1935,
21. Maxwell, A., R.: *This Word "Strategy"* Air Univ. Quarterly RFeview, VII, Spring 1954.
22. Mahan, A., T.: *The Military Rule of Obedience*, Retrospect and Prospect, Boston, 1902.
23. Smith, T., V.: *Ethics for Soldiers of Freedom*, Ethics, LX, April 1950.